

4. Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / авт. кол.: В. Андрущенко, М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай та ін. – Київ: Педагогічна думка, 2011. – 320 с.
5. Зимняя И. Педагогическая психология / И. Зимняя. – Москва, 2000.
6. Карпова Ю. Инновации, интеллект, образование: монография / Ю. Карпова. – Москва, 1998.

УДК 378.14

СУЧАСНИЙ СТАТУС САМООСВІТИ ОСОБИСТОСТІ

Гапон Е.В., Гапон В.І., Ремзі І.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто сучасний статус самоосвіти особистості. Обговорено складові та властивості повноцінного виховання.

Ключові слова: шкільна освіта, самоосвіта, повноцінне виховання.

СОВРЕМЕННЫЙ СТАТУС САМООБРАЗОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Гапон Э.В., Гапон В.И., Ремзи И.В.

В статье рассмотрен современный статус самообразования личности. Обсуждены состав и свойства полноценного воспитания.

Ключевые слова: школьное и самообразование, полноценное воспитание.

CONTEMPORARY STATUS OF PERSON'S SELF-EDUCATION

E.V. Gapon, V.I. Gapon, I.V. Ramsey

Contemporary status of person's self-education are considered in the article. Structure and properties of useful education are discussed.

Keywords: school formation, self-education and useful education.

Аналіз історичного досвіду та розвитку світової освіти протягом трьох століть «нового часу» дозволяє дійти висновку, що роль самоосвіти як особової складової повноцінної системи виховання підрастаючих поколінь не залишалася незмінною.[1, 2, 3, 4]. Отже, суспільний статус самоосвіти й її питома вага по відношенню до державної шкільної освіти з часом змінювались слідом за перебігом політекономічних умов існування суспільства. Суспільний «договір» (устрій) суттєво впливає на якість державних систем освіти. Останні незалежно від своєї ефективності поступово набули чітко означену сьогодні тенденцію щодо посилення своєї домінуючої ролі. Це зумовлено зростанням суспільної значущості освіти як ідеологічного засобу, що поряд з політекономічними засадами забезпечує відтворюваність існуючого державного устрою. Тому педагоги державних шкільних освітніх закладів України сьогодні дістали напівофіційну назву «адмінресурсу», що у той чи інший спосіб транслює освітню політику державної влади. Остання за псевдонаукового та псевдodemократичного вигляду все наполегливіше спрямовує школу у провладне ідеологічне русло, а наука і народ тут «ні при чому»: соціальний «договір» диктує влада [1, 2]. За ліберального новітнього «інформаційного» суспільства до пануючої влади, що має триєдине (правове, виконавче та судове) поле, приєдналася «четверта влада» – засоби масової інформації (ЗМІ). Остання суттєво вплинула на статус та взаємовідносини складових сфери освіти. **Мету** даного дослідження становить уточнення сучасного статусу самоосвіти в незалежній Україні за цільового аналізу суспільних змін в освіті.

Об'єктивно оптимальними (за критерію повноцінності виховання особистості) можна вважати *партнерські* (взаємопідтримки та взаємодоповнення) взаємовідносини, збалансовані між зовнішньо керованою державною освітою та власно, внутрішньо керованою самоосвітою [3]. Але успішна взаємодія обох складових, що забезпечує повноцінність становлення кожної особистості, передбачає соціально орієнтований (за інтересів більшості) державний устрій за відсутності непримиренних (антагоністичних) протилежностей виховних інтересів вагомих соціогруп населення [2]. Зауважимо, що незадоволені меншини неодмінно існують за будь-якого політекономічного устрою, тому

що навіть «у сім'ї – не без виродка» (нар.). Антисоціальними «інтересами» маргінальних меншин держава змушена нехтувати, вдаючись до їх пригнічення.

Сьогодні стають очевидними несприятливі суспільні умови розвитку освіти. Сучасні, фінансовані та тотально контрольовані владою, досконало розвинені та технічно високо озброєні ЗМІ стрімко перехопили освітньо-виховні функції сім'ї та школи. Ці традиційні виховні ланки за всеохоплюючої (системної) кризи сучасної Західної цивілізації значною мірою втратили свої генетичні функції повноцінної (різнобічної та багатобарвної) освіти та виховання. Нинішня масова (квазінародна) державна освіта, що становить зовнішню складову освітньо-суспільної соціалізації кожної особистості, за перманентно кризових обставин, що в Україні поглиблені раптовою радикальною зміною загальносуспільної, а слідом і освітньої ідеології на діаметрально протилежну, хутко втратила свою нещодавно високу якість. Посилена державна експансія зумовила її неповноцінність стосовно природно всебічного розвитку більшості громадян України. Отже, виникла нагальна потреба зміни, а саме: підвищення статусу самоосвіти як внутрішньо мотивованої і тому незрадливої відносно власної особистості складової її соціалізації. Він з підлеглого сьогодні має стати рівноцінним або головним чи навіть самодостатнім. За браком збалансованості обох складових і владно узурпованого «зовнішнього» виховання цілком слушно за інтересів загальносуспільного розвитку перенести акцент на самоосвіту і самовиховання. Саме незрадлива самоосвіта здатна відновити повноцінну щодо особистості кожної людини високоякісну освіту. А самовиховання здатне врівноважити лукаво брехливу експансію зовнішнього виховання і тим позбавити усіх громадян України від зазіхань влади на суцільне (фізичне та психічне) поневолення населення шляхом запозичених з Заходу PR-технологій для провладних ЗМІ, що дістали назву маніпуляції свідомістю [1].

Таким чином, за так званого «інформаційного» суспільства пересічному українцю «іншого шляху нема» як удатися до ризикованих за своєї складності, але незрадливих самоосвіти і самовиховання. Звичайно, вони неможливі з коліскового віку, бо потребують початкових знань – «порожня голова не мислить» [4]. Тому спочатку неминуче

потрібна допомога батьків і Вчителів (педагогів з «великої літери» за виключенням лукавих пасторів). Але згодом, зазвичай з підросткового віку, вони здатні і повинні посісти провідне місце. Якомога рання здібність до самоосвіти позначає вищий рівень розвитку задатків талановитої особистості. Та оволодіння методологією самостійного навчання – це не проста справа, що потребує навчання. Тому «Гарне майбутнє у тих молодих, що знайшли свого Вчителя» (нар.).

На наш погляд, кожному починаючому, що робить свої перші найважчі кроки на неоднозначному шляху самовиховання, стануть у нагоді щирі поради та досвід М. Рубакіна – гідного сина свого народу, що глибоко проймався його інтересами. Маємо надзвичайного Вчителя, що все життя вірою і правдою служив справі народної освіти, вбачаючи в опануванні науковим світоглядом запоруку майбутнього земного щастя кожної особистості.

Сучасникам постать М. Рубакіна (1862 – 1946) відома як високо-та енциклопедично освіченої людини і популяризатора наукових знань, неперевершеного методиста-консультанта з питань самоосвіти [5]. Неупереджений погляд на його педагогічну спадщину переконує в історичному і водночас непересічному значенні наукового педагогічного знання. Останнє у викладі М. Рубакіна увібрало в себе всю мудрість попередників завдяки справжній високоморальній інтелігентності за наукового світогляду автора. Складається враження, що його дидактичні та виховні поради щодо самоосвіти цілком сучасні. Вони набули значення довічної педагогічної істини та мають фундаментальне значення. Досить послатися на той факт, що М. Рубакін був Вчителем-консультатом вітчизняного Джека Лондона, тобто письменника Новікова-Прибоя. Якщо сприйняти цю гіпотезу, то до безумовно корисних занять будь-якого школяра чи дорослого слід віднести *особисте* знайомство з цими порадами. В них приваблює глибина і разом зрозумілість думок Вчителя, що втілені у загальнодоступну форму. Відсутність псевдонаукових виразів і всебічний погляд на життєві явища схиляє до довіри, цікавить, сприяє свідомому порозумінню і врешті решт призводить до творчого засвоєння методології самоосвіти, що дарує «учню» бажану самостійність. Саме споріднення глибини та якості, дійсної мудрості за емоційним викладом обумовлює

особливу користь порад М. Рубакіна. Вони здатні дійти до свідомості кожного учня безвідносно до його віку, рівня розвитку та освіченості. Але для цього треба знайомитись з *власним викладом думок*, а не їх переказом. Тобто самому читати М. Рубакіна, й читати саме так, як він радить це робити. Можна скористатися вдалою хрестоматійною вибіркою його порад, що складає тематичний збірник праць автора, створений до сторіччя з дня його народження [5]. Він охоплює головні твори М. Рубакіна самоосвітнього напрямку і містить чіткі рубрики: «Що таке освічена людина?», «Самоосвіта та особисті якості читача», «Як чигати книги», «Вибір книги», «Мистецтво читання» та інші. Немає сенсу їх конспективного викладу. Знайомство з ними лишається на *самостійне* ознайомлення читача.

За наведеним збірником розмова з М. Рубакіним починається з загальновідомих понять, які повинні бути спільними у Вчителя й учня, щоб відбулося порозуміння. Що таке освічена людина? Заради чого робити з себе таку? Що є освіта загальна і спеціальна, широко освічена і інтелігентна людина чи вузький спеціаліст і спритний кар'єрист. Про повноту життя і життєві сили, бачення й розуміння життя, вміння діяти. Усвідомлення – що, для чого і для кого. Нарешті, вироблення мети самоосвіти, вибір і планування шляхів її здійснення за умов власного життя та здібностей. А далі – безліч окремих кроків на вибраному шляху, де головна умова успіху – не зупинятися на півдорозі. Конкретна мета передбачає певні завдання і засоби. Наведемо бодай один приклад течії думок М. Рубакіна.

Перше, але не єдине завдання полягає у здобутті різнобічних знань і виробленні вмінь їх практичного застосування. Без них неможливе бачення і розуміння життєвих явищ, котрі мають безліч сторін. Вузький спеціаліст полюбить одну з цих сторін, яку знає краще за всі. Тому для нього завжди існує небезпека однобічного погляду. Наприклад, перукар оцінює вас насамперед з точки зору вашої зачіски. Зрозуміло, що цього недостатньо задля адекватної оцінки вашої особистості. Тоді слідом постають чергові питання: Що означає різнобічне розуміння? Як його досягти? Пропонується головне правило: починай не з книги, а з життя, вбачаючи його з різних боків. Сторони життєвих явищ не відокремлені. Вони існують водночас і разом, а поділяють їх штуч-

но лише за зручності наукового вивчення-аналізу. Тому кращий спосіб перевірки усяких знань – практика цілісного життя, де явища постають у єдності своїх сторін. Застосування знань у життєдіяльності і є їх перевірка, без якої усі теорії, гіпотези і висновки – пусті слова. Тому що різні боки явищ освітлюють різнокольорові ліхтарики – окремі науки. Тоді як найбільш яскраве біле світло складається з усіх кольорів райдуги. Висвітлена ним модель складного явища за синтезу усіх доступних його сторін буде ближче до адекватної. Тому бажано знайомитися з багатьма науками бодай за позитивно дилетантського рівня. Кількість наук за посиленого аналізу невпинно зростає. Як встигнути за їх розвитком? Тут настає черга інших порад.

Сьогодні, як і століття тому, першочергово необхідно відокремити науку від «не науки» (паранауки), що може викривляти істину. Так, наприклад, релігія теж складова людської культури, але вона зовсім не наука. Це – суб'єктивна віра, та й годі. Тоді як наука – це об'єктивне знання. Людина може вірити у що завгодно. Для цього їй зовсім не потрібно переконуватись у правильності своєї віри. Віра – це внутрішнє переконання, що не потребує доказів. Наука навпаки, суб'єктивне переконання навіть «здорового глузду», але без відповідної перевірки, вважає джерелом помилок. Тому наука вивчає те, що існує насправді, а не в особистій уяві. Вона об'єктивно здобуває знання про різні явища. Тому потребує доказів, пошука їх, а ще завжди вдається до сумнівів. Сумнів – прикмета критичного творчого підходу, умова розвитку завжди відносного знання, ворог догматів. Віра ж існує лише доти, доки нема сумнівів. Віра дає самовтіху, але розуму потрібне самоствердження. Насамперед з науки вилучається все надприродне, «чудодійне», що складається з ще не з'ясованих наукою явищ або фантазій. Останні на загальних підставах підлягають дослідженню науковим методом. Лише після перевірки й підтвердження практикою результати досліджень вважаються за істинні знання, котрі доцільно вивчати кожному незалежно від його уподобань чи інтересів. Інша справа, що людина в залежності від домінуючих душевних якостей (позитивних чи негативних) здатна використовувати будь-які наукові досягнення як на користь, так і на збиток суспільству. «Взагалі література, мистецтво і наука, за сутністю, все-таки не більше як знаряддя. А хто, як, з якою

ціллю і за кого або проти кого користується цими знаряддями – це питання моралі, питання свідомості і совісті, а також за дуже значного ступеня – питання соціального устрою та історії» [5]. Тієї ж думки А. Ейнштейн: «Наука не здатна створювати цілі. Ще менше – виховувати їх в людині. У кращому випадку наука може надати знаряддя досягнення певних цілей. Але самі цілі породжуються людьми з високими етичними ідеалами» [2].

Таким чином, крок за кроком вивчаючи різні науки з відокремленим від численних культурологічних історичних напластувань змістом, людина прямує до вироблення власного світогляду, що складає кінцеву мету загальної освіти і самоосвіти. Тоді як мета спеціальної (професійної) освіти має бути суто практичною. Вона за поділу праці у суспільстві обумовлює ефективність професійної діяльності людини, що пов'язана з її фаховою компетентністю. Науковий світогляд фільтрує засмічену зовнішню інформацію, спонукає творче мислення і позбавляє догматизму. А заодно викорінює рабську підлеглість, що особливо небезпечна за підступного «зомбування» людини задля її психічного поневолення [1].

Сьогодні на шляху самоосвіти у нагоді стають не тільки традиційні, а й новітні інформаційні засоби, яких не було за часів М. Рубакіна. Але ними теж треба вчитися користуватися в найліпший спосіб, розуміючи їх можливості, заощаджуючи свої сили і час та уникаючи безсвідомого навіювання. Будь-які засоби здатні полегшити процес, але суттєво не змінюють принципів самоосвіти. У наведеному нами прикладі позначені лише окремі засоби вирішення одного із завдань, а саме: інтелектуального розвитку. Не менш важливим є збалансований фізичний і духовний розвиток. Усі три поєднані всеохоплюючою трудовою діяльністю. За Рубакіним: «Особистість людини – єдине, неподільне ціле. Справа самоосвіти не є тільки справою інтелекту. Це справа усієї особистості з усіма її переживаннями, думками, ... горем, радістю тощо. Це справа всього життя» [5].

Висновки. Сьогодні за браком повноцінного державного виховання має значно вирости статус самоосвіти та самовиховання. На життєвому шляху кожної особистості якомога рання здібність до самоосвіти набула особливого значення. Неоціненну допомогу кожному у її прид-